

УДК 321.(7+64)

Сарбаш К. О.,
аспірантка кафедри соціальної філософії
та філософії освіти, Національний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), sarbash.kate@gmail.com

ТИПОЛОГІЗАЦІЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО СПЕКТРУ ГІБРИДНОГО ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ

Досліджені дві типології демократичного субтипу гібридних політичних режимів, які спираються на функціональний і неінституціональний підходи. З'ясовані слабкі сторони та враховані переваги методології цих наукових напрямів у вивченні демократичного спектра гібридів. Ґрунтовно проаналізовані критерії типологізації дефектних демократій (функціональні й інституційні виміри дефектів). На підставі уточнення сутнісних аспектів гібридного режиму, запропоновані рекомендації щодо ускладнення та вдосконалення типологізації даного явища. Обґрунтовано доцільність конструювання двоспектральної, багатовимірної типології гібридного політичного режиму та розробки його відповідної двополюсної моделі.

Ключові слова: гібридний тип політичного режиму, авторитарний субтип, демократичний субтип, демократичний спектр, підтипи демократії.

Політологічний тип наукової розвідки загалом в ідеалі повинен балансувати на межі «достатності» між емпіричними й теоретичними рівнями дослідження. З одного боку, політичне мислення суб'єкта пізнання не повинне занурюватись у «теоретичні хащі», а з іншого – не вдаватись до «квантофренії» в сорокінському значенні цього слова. В нашому випадку, поряд із випереджаючим накопиченням кількісних даних щодо конкретних різновидів «демократій із прикметниками» і різноманітних «пом'якшених форм авторитаризму», постала нагальна потреба узагальнення та критичного осмислення вже існуючих концепцій, вироблення теоретико–методологічного підґрунтя пізнання гібридного типу політичного режиму. Заразом, розв'язання вказаних теоретичних проблем, при належному їх прикладному застосуванні, здатне вирішувати питання, що стоять перед практичною політологією та виробленням політичних рішень – розробка науково–обґрунтованих стратегій виходу з «сірої зони» режимів і послідовної демократизації перехідного стану суспільства.

Проблемність наявних сьогодні спроб типологізації гібридного політичного режиму (далі – ГПР) у аспекті наукової розробки теми полягає: по–перше, в їхній односторонності (типологізуються лише субтипи, що охоплюють демократичний або авторитарний спектр гібридного типу політичного режиму); по–друге, у недостатньому теоретичному обґрунтуванні (багато в чому через відсутність системних і есенціалістських підходів дослідженні ГПР); по–третє, у методологічній невваженості (адже правильна та послідовно проведена типологізація вкрай копітка епістемологічна робота); по–четверте, в об'єктивно складному об'єкті пізнання, що характеризується, принаймні, двоаспектною сутністю та різновекторністю динаміки свого розвитку. Попри різні недоліки, авторські розробки типологій ГПР запропонували наступні західні дослідники: М. Вігель, Л. Даймонд, Д. Кольєр, Г.–Й. Лаут, С. Левіцкі та Л. Вей, В. Меркель й А. Круасан, Л. Морліно, Ф. Шмітер.

Перелічені вище науковці типологізували режими передусім одного зі спектрів гібридного типу політичного режиму – демократичного чи авторитарного субтипів ГПР – систематизуючи або пропонуючи свою термінологію, яка б номінувала відповідні підтипи. Проте, ще й досі в політичній науці не існує методологічних

рекомендацій щодо синтетичного поєднання даних концепцій обох спектрів ГПР в одну цілісну, системну та послідовну політологічну «метакоцепцію». Тому в даній статті автор поставила перед собою низку теоретичних завдань, зокрема: проаналізувати здобутки системно–функціонального та неінституціонального підходів у вивченні певних аспектів «пошкоджених» демократій (як провідного напрямку в дослідженні гібридних режимів); спираючись на отримані дані вивести певні конструктивні положення, які слугували б складовими теоретичних і методологічних засад вивчення ГПР; тим самим посприяти створенню теоретичного підґрунтя подальшого поєднання у двополюсну модель ГПР окремих евристично потенційних розробок із обох спектрів даного об'єкта пізнання в єдину стратегію дослідження.

Метою статті є з'ясування евристичних можливостей окремих типологій демократичного субтипу ГПР задля виявлення теоретичних перспектив системного характеру дослідження даного неklasичного типу політичного режиму.

В умовах нелінійності результатів «третьої хвилі» демократизації та невідповідності транзитологічної парадигми осмислення сутності й особливостей режимів «сірої зони», різноманітні концепції ГПР опинилися в ситуації відсутності надійного теоретичного й методологічного підґрунтя. На сьогодні переважна більшість цих розвідок теоретично мало розроблені й недостатньо обґрунтовані та спираються переважно на довільні методики узагальнення емпіричного масиву даних, так і не виробивши послідовних підходів дослідження гібридних режимів.

Важливою методологічною проблемою сучасного етапу теорії політичних режимів є смислове перенасичення значень основних термінів. Зважаючи на цю обставину, а також на неузгодженість змісту більшості основних понять неklasичних політико–режимних концепцій, у дворівневому конструюванні «чистих» типів вбачається «розвантаження» шляхом ідеалізації (у веберівському розумінні) підтипів демократії. В нашому випадку це т.зв. демократичний субтип ГПР і його підтипи.

Однією з центральних категорій теорії політичних режимів і чи не найбільш аналізованою є концепт «демократія». У транзитології, консолідології та різноманітних наукових студіях із дослідження «демократій із прикметниками», зазвичай цей термін уточнюють і означають дескрипторами: «західна», «консолідована», «конституційна», «конституційно–правова», «ліберальна» тощо. Це робиться зовсім не для позначення її «ідеальної», «вищої» чи «досконалої» форми, проте з метою характеристики політичної системи, що максимально повно увібрала в себе як процедурні, так і нормативні (змістовні) риси й у прикладній площині відповідає критеріям демократичної форми організації публічної влади.

У плані проліферації понять, відповідно поставленим завданням, нами використовується категорія «функціональна демократія», яка набула поширення передусім у німецькій традиції системного підходу дослідження феномену політичного режиму. Професор Вюрцбургського університету фахівець із порівняльної політології Ганс–Йоахім Лаут у своїх працях обґрунтовує доцільність використання в контексті типології демократії саме зазначеного терміна. Адже важко не погодитись із

тим, що відмінність більшості режимів ґрунтується на підставі різниці характеру функціонування інститутів політичної системи суспільства, а не власне політико-інституційної підсистеми останньої, що в більшості демократичних і авторитарних режимів у сучасному світі майже не відрізняється.

Підхід Г.-Й. Лаута оригінальний і ще не проаналізований у вітчизняних наукових оглядах з питань демократизації. Він ставить перед собою завдання розробки функціональної *міри* демократії, яка теоретично обґрунтована й операціонально охоплює відмінності між справно функціонуючою демократією, а також політичними системами, які, по-перше, не є нормативно цілком демократичними, по-друге, не є навіть процедурно-мінімальними демократіями [9].

Наслідуючи Роберта Даля, німецький політолог трактує демократію не в якості самоцінності, а як комбінацію інших певних суспільно-політичних цінностей. Г.-Й. Лаут вважає, що вирішальні критерії для визначення демократичності режиму проявляються у трьох вимірах (він називає їх ще «центральними нормами демократії»): свобода, рівність та обмеження публічної влади. Включення контролю як повноцінного виміру демократії, поряд зі свободою та рівністю, виокремлює підхід Г.-Й. Лаута з-поміж більшості інших теорій демократії, хоча питання про горизонтальну підзвітність і громадянський контроль влади отримують останніми роками все більше уваги [8]. Для належного функціонування демократії всі три виміри вважаються ним однаково важливими й повинні бути збалансованими (у випадку, наприклад, державної влади, її поділ має відбуватися не лише горизонтально, він повинен ґрунтуватися на організаційному та діяльнісно-практичному розподілі функцій даного виду політичної влади).

Таким чином, щоб бути функціонально спроможною демократія повинна виконувати, принаймні, три функції: задовільняти й гарантувати громадянські свободи (умовно назвемо цю функцію ліберальною), забезпечувати «політико-правову» рівність (егалітарна функція), здійснювати самообмеження державної влади шляхом взаємоконтролю гілок влади та через підзвітність (функція контролю) [3]. Порушуючи хоча б одну вимогу, демократія вже не може вважатися повною мірою функціональною.

Залежно від типу порушення та невиконання конкретної функції Г.-Й. Лаут виокремлює підтипи несправних демократій: «неліберальна демократія» (відсутність свободи), «негалітарна демократія» (відсутність рівності) та неконтрольована демократія» (відсутність контролю) [цит. за: 2, с. 402]. На жаль, вчений не проводить паралелі з емпіричними підтвердженнями його теоретичної схеми, хоча логіка побудови ідеальних типів цього і не вимагає. Даний недолік (саме так можна охарактеризувати відсутність зіставлення теоретичних розробок і емпіричних даних з позиції методологічних запитів концепції ГПР) компенсує теорія дефектної демократії Вольфганга Меркеля.

За подібною теоретичною схемою вивчає демократію В. Меркель і його співавтори (А. Круасан, Г.-Ю. Пуле, П. Т'ері та ін.). Його система обґрунтувань ідеї «дефектних» демократій концептуально цікавить нас починаючи із того місця загальної стратегії дослідження демократичного субтипу ГПР, де Г.-Й. Лаут зупиняється. Результати досліджень В. Меркеля і його колеґ були

викладені у великій кількості публікацій, спецвипуску фахового журналу та монографіях вказаних авторів. У статті ми спиратимемось на один російськомовний переклад роботи (2000 р.) та на три статті (2004 р.) наукового колективу на чолі з В. Меркелем, опубліковані в англomовному журналі «Демократизація», що дозволяє прослідкувати певні еволюційні доповнення і теоретичне вдосконалення теорії дефектних демократій.

Методологія дослідження дефектних демократій традиційно для німецької політології складна й амбітна. Доповнюючи визначальні для далевської поліархії виміри політичної участі та політичної конкуренції третім – конституційно-правовим – В. Меркель окреслює контури розуміння демократії як такої. Дані три виміри конкретизуються у шістьох параметрах функціонування влади (легітимація, її монополія, структура й обсяг, а також доступ до неї та спосіб реалізації), які уточнюються, своєю чергою, завдяки п'ятьом «частковим режимам» (критеріям) [1, с. 7–9]. В пізніше опублікованих працях В. Меркель дробить останні вже на десять критеріїв і вводить у дію за допомогою в сумі 34 показників, однак ці два етапи аналізу, через обсяг, який необхідний для пояснення, ми не розглядатимемо.

Для досягнення завдань, поставлених у роботі, нас цікавить, передусім, початковий етап його громіздкого дослідження – конструювання «чистих» типів (а саме параметри, на підставі яких В. Меркель виокремлює підтипи дефектних демократій) і результат, зокрема номінативний аспект. Критерії типологізації вже висвітлені, кінцеві ж результати, які широко охоплюють режими демократичного спектру ГПР, наведені нижче.

Типологія демократії, запропонована німецьким політологом, п'ятичленна: один функціональний (вчений називає його по-різному: конституційна, конституційно-правова, ліберальна демократія) та чотири дефектних підтипи демократії. Конституційно-правову демократію В. Меркель із колеґами відносять теж до категорії «демократії з прикметниками», інші ж підтипи за своєю сутністю, коректніше зараховувати вже до інтегральної категорії ГПР, а не до демократії у «генетично-чистому» розумінні.

У ранніх своїх статтях дослідник виокремлював три підтипи дефектних демократій: ексклюзивну демократію, неліберальну демократію та демократію з зарезервованими доменами (останній підтип А. Круасан і В. Меркель називають також: «анклавною демократією», «опікунською демократією» чи «демократією з групами вето») [1]. Здійснюють це німецькі політологи відповідно зазначеним вище критеріям і корелюючи їх із параметрами трьох вищезгадуваних вимірів, точніше на підставі домінуючого в тому чи тому підтипі «демократії» дефекту. Іншими словами: конституційна демократія характеризується певним інституційним мінімумом в їхньому характері функціонування. Набір цих політичних інститутів відповідає сутнісним вимірам власне демократичної форми реалізації владних відносин. Порушення ж конкретного виміру й визначає підтип режиму та властивий їм інституційний дефект. Проте, дане положення можна розвинути, якщо подібний «дефект» проаналізувати через призму «привнесення» в загалом демократичну політичну систему недемократичних інститутів. В такому випадку більш виправдано вести мову про підтипи ГПР, а стосовно теорії дефектних

демократій – підтипи ГПР демократичного спектру (субтипу).

Таким чином, конституційно–правова демократія «створює інституційний мінімум для реалізації демократичних критеріїв панування» [1, с. 10] і забезпечує належну «логіку функціонування» в усіх трьох вимірах. В. Меркель виокремлює: підтип ексклюзивної демократії (на підставі порушення демократичності виборчих процедур або обмеження виборчого права чи суверенітету народу стосовно доступу до влади), неліберальний підтип демократії (часткове недотримання/відсутність гарантій громадянських прав і свобод), демократію з зарезервованими доменами (функціонально–інституційна неефективність уряду, пов'язана з порушенням конституційних гарантій «права» та монополії на владу) [1].

У пізніших публікаціях дослідник виокремив із останнього виміру ще один дефект і запропонував розглядати поняття делегованої демократії в якості окремого підтипу дефектної демократії (на підставі порушення горизонтальної підзвітності уряду) [7, с. 50]. До цього В. Меркель сумнівався в послідовності О'Донелом «обгрунтування цього поняття через «пошкодження» ліберальної конституційно–правової демократії» [1, с. 12]. Усі підтипи, що згадувалися раніше є «чистими» з позиції ідеально–типологічного підходу, а в реальному політичному житті, вони реалізуються у змішаних формах.

Отже, група дефектних підтипів демократичного гібридного режиму характеризується «значною мірою функціонування демократичного виборчого режиму для вибору правителів, які, однак, через перебої в операційній логіці («functional logic») одного чи більше компонентів, втрачають додаткові контрфорси, що у функціональній демократії є необхідним для забезпечення *свободи, рівності й контролю* (курсив наш – К. С.)» [6, с. 43]. Тобто, неінституціональний підхід, на який спираються дослідники, по–перше, не суперечить функціональному Г.–Й. Лаута; по–друге, в деяких принципах логічно впливає з нього; і, по–третє, в багатьох аспектах вони доповнюють один одного.

Неінституціоналізм як один із підходів багатогранної методології дослідження дефектної демократії сприяє кращому розумінню основних *причин* дефектів. Це дозволяє *зрозуміти й пояснити* політичні явища, а не просто їх описати. Наприклад, використовуючи каузальний метод у вивченні конкретних дефектних демократій в Азії, Східній Європі та Латинській Америці, В. Меркель (та А. Круасан) звертають увагу на те, що дефекти, характерні для неліберальної демократії та демократії з зарезервованими доменами, успадковуються інститутами (включно з неформальними) й неінституціоналізованими практиками з недемократичного минулого, у той час як делегована демократія формується вже в процесі транзиту та подальшої реконфігурації політичних інститутів [6]. Крім цього підтверджується теоретична валідність даної теорії емпіричними даними, яка систематизуючи емпіричний матеріал завдяки типології свідчить про свою користь для концепції гібридних режимів.

З праць авторів аналізованої теорії, які орієнтовані переважно на емпіричні дані, можна вивести деякі узагальнення. Ці умовиводи можна б було розцінювати в якості певних тенденцій розвитку дефектних

демократій, які паралельно стосуються функціонування ГПР загалом. Пропонуємо невичерпний їх перелік: більшість ГПР демократичного субтипу; дефектні демократії не обов'язково характеризують перехідний стан суспільства; не є поширеним серед дефектних демократій авторитарний реверс; серед дефектних демократій, домінують неліберальні демократії, риси яких часто поєднуються із практиками делегованості; дефектні демократії коливаються в природі їх дефектів; ексклюзивні демократії стають все більш рідкісними; в кожному регіоні деякі конкретні дефекти мають типові риси [5; 6; 7].

Отже, на шляху досягнення генералізованої мети – створення інтегральної концепції гібридних режимів – етапним видається спосіб апробування синтезу найбільш системних методологічних розробок, кожна з яких здатна виконувати свою роль у дослідженні даного політичного феномену. В статті, ґрунтуючись на функціональному та неінституціональному підходах, ми спробували поєднати результати відповідним чином сконструйованих підтипів демократичного спектру ГПР.

З'ясування сутнісних вимірів функціонування дефектних демократій (потенційних сфер гібридизації демократичного субтипу чи «арен демократичного суперництва в автократіях» [4]) – один із провідних теоретичних напрямів дослідження, котрий видається найбільш перспективним на початковому етапі пізнання двоаспектних властивостей гібридного режиму. На підставі виявлення основного дефекту (дисфункції) у конкретному вимірі, стає можливим спрощення й ідеалізація складності та багатоманіття даного політико–режимного явища з подальшим конструюванням «ідеального» типу (його демократичного субтипу). Відповідно, уможливується конкретизація невідповідності характеру діяльності політичних інститутів їхньому функціональному призначенню, ступінь інституціоналізації та міра демократичності.

Вимірювання «міри демократії» (Г.–Й. Лаут) можна продовжити методом шкалювання й на авторитарний спектр гібридного типу режиму, з'ясовуючи ступінь жорсткості застосування способів реалізації політичної влади та рівень монополізації публічної влади конкретним видом авторитаризму. Вимірювання авторитарності недемократичного спектру ГПР – перша перспектива, яку відкриває типологія його демократичного субтипу. В підсумку, конструюється лінійна площина двопольної моделі гібридного режиму. Таким чином, наступний крок на шляху створення когнітивної моделі даного режиму вбачається в її об'ємному наповненні змісту, ґрунтуючись на багатомірному шкалюванні.

Друга перспектива, яка відкривається типологією «дефектних демократій», полягає в тому, що з'являється когнітивний зразок, за симетрією із яким, принаймні на перший погляд, можна сконструювати недемократичні підтипи ГПР, з подальшою розробкою системної типології вже авторитарного спектру гібридних режимів. Адже існуючі концепції «електорального авторитаризму» (А. Шедлер) та «конкурентного авторитаризму» (Л. Вей і С. Левіцкі), з цим завданням не справляються. Нам видається можливою, побудова цілісної типології авторитарного спектру ГПР шляхом розробки багатофакторної типологізації та полівимірного спектрального моделювання.

Список використаних джерел

1. Меркель В. Формальные и неформальные институты в дефектных демократиях / В. Меркель, А. Круассан // Полис. – 2002. – №1. – С.6–17. // Merkel' V. Formal'nye i neformal'nye instituty v defektnykh demokratijah / V. Merkel', A. Krussan // Polis. – 2002. – №1. – С.6–17.
2. Bogaards M. How to classify hybrid regimes? Defective democracy and electoral authoritarianism / M. Bogaards // Democratization. – 2009. – Vol.16. – No.2. – P.399–423.
3. Lauth H.-J. The matrix of democracy. A three-dimensional approach to measuring the quality of democracy and regime transformations / H.-J. Lauth // Würzburger Arbeitspapiere zur Politikwissenschaft und Sozialforschung (WAPS). – 2015. – No.6. – P.1–30.
4. Levitsky S. The rise of competitive authoritarianism / S. Levitsky, L. Way // Journal of Democracy. – 2002. – Vol.13. – No.2. – P.51–65.
5. Merkel W. Conclusion: good and defective democracies / W. Merkel, A. Croissant // Democratization. – 2004. – Vol.11. – No.5. – P.199–213.
6. Merkel W. Consolidated or defective democracy? Problems of regime change / W. Merkel, A. Croissant // Democratization: Special Issue. – 2004. – Vol.11. – No.5. – 246 p.
7. Merkel W. Embedded and defective democracies / W. Merkel // Democratization. – 2004. – Vol.11. – No.5. – P.33–58.
8. Schedler A. The self-restraining state: power and accountability in new democracies / A. Schedler, L. Diamond, M. Plattner. – Boulder, London: Lynne Rienner Publishers, 1999. – 395 p.
9. Weir S. Political power and democratic control in Britain / S. Weir, D. Beetham. – Routledge, 2002. – 518 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://books.google.ru/books?id=8llpqOchGWEC&pg=PA35&dq=The+political+system+in+Britain&lr=&hl=uk#PRA2-PT1,M1>.

Sarbash K. O., graduate student of the department of social philosophy and philosophy of education, National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov (Ukraine, Kyiv), sarbash.kate@gmail.com

Typology of democratic spectrum of hybrid political regime

We studied two typologies of democratic subtype of hybrid political regime which are based on the functional and neoinstitutional approaches. We clarified weaknesses and taken into consideration benefits of the methodology of these scientific directions which are used in the study of the democratic spectrum of hybrids. Thoroughly analyzed the criteria for a typology of defective democracies (functional and institutional dimensions of defects). Based on the specification of the essential aspects of the hybrid regime were proposed recommendations for the improvement of the typology of the phenomenon. The expediency of construction two spectral multidimensional typology of hybrid political regime and the development of its respective model of a bipolar.

Keywords: hybrid type of political regime, authoritarian subtype, democratic subtype, democratic spectrum, subtypes of democracy.

Сарбаш Е. А., аспирантка кафедри соціальної філософії та філософії образования, Национальный педагогический университет им. М. П. Драгоманова (Украина, Киев), sarbash.kate@gmail.com

Типологізація демократического спектра гибридного политического режима

Исследованы две типологии демократического субтипа гибридных политических режимов, опирающихся на функциональный и неинституциональный подходы. Выявлены слабые стороны и учтены преимущества методологии этих научных направлений в изучении демократического спектра гибридов. Основательно проанализированы критерии типологизации дефектных демократий (функциональные и институциональные измерения дефектов). На основании уточнения сущностных аспектов гибридного режима, предложены рекомендации по совершенствованию типологизации данного явления. Обоснована целесообразность конструирования двухспектральной, многомерной типологии гибридного политического режима и разработки его соответствующей двухполюсной модели.

Ключевые слова: гибридный тип политического режима, авторитарный субтип, демократический субтип, демократический спектр, подтипы демократии.

* * *

УДК 141:165.6

Стасенко С. О., кандидат філософських наук, доцент, докторант кафедри філософії, Донецький національний університет (Україна, Вінниця), elena_andrienko8@mail.ru

НАУКОВА РАЦІОНАЛЬНІСТЬ У КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОСТІ

Представлено соціально-філософський аналіз аксіологічного виміру наукової раціональності. Метою роботи є дослідження ролі наукової раціональності у системі суспільних цінностей сучасного світу. Зроблено висновок про те, що сутність сучасної раціональності полягає не у повній відмові від орієнтації на суспільні цінності, а у їх відкритості до критичної рефлексії та загального обговорення.

Ключові слова: наука, суспільство, світогляд, цінність, раціональність.

Наука є надзвичайно потужним чинником розвитку сучасного суспільства. Сформувавшись ще в Античності як тип мислення і досягнувши свого розквіту в Новий час, наука сьогодні є одночасно і системою знань, і соціальним інститутом, і типом світогляду. Як світоглядна модель, вона має складну структуру, ядром та опертям якої виступає саме наукова раціональність.

Метою нашої роботи є дослідження ролі наукової раціональності як суспільної цінності сучасного світу.

Питання наукової раціональності не є новим для сучасної філософії і розглядалось у роботах багатьох авторів. Серед них, передусім, варто відзначити І. Алексієва [1], С. Власову [2], В. Стюпіна та Л. Кузнецову [3], В. Швирьова [4] та інших. Проте досі недостатньо повно розкрито питання наукової раціональності у соціально-філософському вимірі, а саме – її роль як суспільної цінності.

Передусім, слід визначитись з термінами і надати чітке визначення поняттям «раціональність» і «наукова раціональність». У найбільш широкому розумінні термін «раціональність» (від лат. ratio – розум) означає розумність та наявність сенсу. У більш вузькому розумінні раціональність – це характеристика знання, що відображає його відповідність найбільш загальним принципам мислення, таким як мовна виразність, визначеність понять, термінів, суджень, системність, обґрунтованість, відкритість для критики, здатністю до змін всіх компонентів мислення. Поняття раціональності виходить далеко за межі науки (так, можна говорити про раціональність міфу, раціональність релігії як про спеціалізовані види раціональності тощо). Тому наукова раціональність як один з видів раціональності як такої потребує окремого визначення.

Наукову раціональність можна визначити як сукупність правил, норм, зразків, які забезпечують наукову істинність результатів пізнання та ґрунтуються на низці вимог (прагненні до максимальної об'єктивності, системності, інтерсуб'єктивності, методологічна і мовна чіткість тощо). Звичайно, конкретне втілення наукової раціональності залежить від конкретного наукового напрямку. Оскільки сьогодні наука є надзвичайно розгалуженою, доцільним буде виокремлення ідеалів наукової раціональності таких її сфер як математична (де акцент робиться на правильності висновків з вихідних постулатів), природнича (що наголошує на емпіричній перевірці знання) та соціально-гуманітарна (домінантою якої є співвіднесення науково знання с базовими суспільними цінностями). Отже, найбільш